T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Sanat ve Estetik

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
1975

2.

INTERNATIONAL SYMPOSIUM AND EXHIBITION ON ARTS & AESTETHICS

ULUSLARARASI SANAT, ESTETİK SEMPOZYUMU VE SERGİSİ

19 - 20 - 21 Nisan 2018

Fırat Üniversitesi - Elazığ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Tahir ÇELİKBAĞ

TAM METİN KİTABI

CONFERENCE PROCEEDINGS

ISBN: 978-605-2132-71-5

www.sanatveestetik.com

II. ULUSLARARASI SANAT VE ESTETİK SEMPOZYUMU TAM METİN KİTABI

ISBN: 978-605-2132-71-5

Yayın Yönetmeni

Muhammet Özcan

Yayın Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Çelikbağ

Kapak Tasarımı

Bülent Polat

Erişime Açıldığı Tarih

24.10.2018

Asos Yayınevi

1.baskı

Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Telefon: 0530 473 23 00

Mail Adresi: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

İnstagram: https://www.instagram.com/asosyayinevi/

Facebook: https://www.facebook.com/asosyayinevi/

Twitter: https://twitter.com/Asosyayinevi

Tam metin kitabında yayınlanan tüm bildiriler Sobiad tarafından indekslenmiş, İntihal.net tarafından benzerlik denetiminden geçirilmiştir.

İSLAM MEZHEPLERİ ARASINDAKİ SİYASİ-İTİKADİ GÖRÜŞ FARKLILIKLARININ SANAT VE EDEBİYATA YANSIMALARI

Dr. Öğr. Ü. Zeynep ALİMOĞLU SÜRMELİ

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet

Dinin yorumlanış biçimleri olarak ifade edebileceğimiz mezhepler, yaklaşım şekillerine göre farklı siyasî ve itikadî kabuller geliştirmişlerdir. Ancak mezhepler arasındaki farklılıklar, sadece siyasî ve itikadî görüşler çerçevesi ile sınırlı kalmamıştır. Sanat ve edebiyat başta olmak üzere muhtelif alanlarda mezhepler arasındaki farklılıkların izdüşümlerini görmek mümkündür. Şii ve Sünni camiilerdeki farklılıkların bir bölümünün siyasî ve itikadî görüş farklılıklarından beslendiğini söylemek mümkündür. Bunun yanısıra Ehl-i Beyt tasavvurunun şiir ve edebiyata yansımasında da itikadi görüşler belirleyici olmuştur. Bu tebliğimizde, Şii ve Sünni mezhepleri benimseyen iktidarlar döneminde inşa edilen sanat eserleri başta olmak üzere mezhebi kabullerin sanat, şiir ve edebiyata yansımalarını aydınlatmaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Şii, Sünni, Ehl-i Beyt, Sanat, Edebiyat.

THE REFLECTION OF POLITICAL-THEOLOGICAL VIEW DIFFERENCES AMONG THE ISLAMIC SECTS ON ART AND LITERATURE

Abstract

The sects, which can be expressed as the ways of interpreting religion, have developed different political and theological concessions according to their approach. However, the differences among the sects are not limited to the political and theological views. It is possible to see the projection of the differences among the sects in various fields, art and literature being in the first place. It is possible to claim that some of the differences between Shia and Sunni mosques depend on the political and theological differences. Besides, the theological views have been determinant in the reflection of Ahl al-Bayt thought on poetry and literature. In this study, we will try to shed light on the reflection of the sectarian concessions on art, poetry and literature, especially the pieces of art established during the periods of the governments adopting the Shia and Sunni sects.

Keywords: Shia, Sunni, Ahl al-Bayt, Art, Literature

Giriş

İmamiyye Şiasını diğer mezheplerden ayrıştıran temel referans noktasının, Ehl-i Beyt kavramına yüklediği anlam ve bu anlam etrafında şekillendirdiği itikadî kabulleri olduğunu söyleyebiliriz. Dikkatli bir şekilde irdelendiği takdirde itikadî kabullerin tamamının Ehl-i Beyt tasavvurundan ve dolayısı ile masum on iki imam anlayışından beslendiği görülecektir. Gayet tabiî olarak bu anlayış, zihinlere hapsolmamış, bir şekilde inanç alanını aşarak gözlenebilir bazı formlara bürünmüştür. İran'daki musallalar ve Hüseyniyyelere yüklenen fonksiyon ile dini ritüeller arasındaki bazı farklılıklar, söz konusu itikadi yaklaşımların birer ürünüdür. Kerbelâ hadisesi ve bu hadisenin yankılarının şiir ve edebiyatta kendisini bariz bir şekilde hissettirmesini de bu bağlamda incelemek gerekmektedir. Her ne kadar Kerbelâ hadisesi sadece Şiî edebiyatçıların eserlerinde işlenmiş bir konu olmasa da bu hususta maktel adında özel bir edebî türün oluşmasında Şii dünyanın belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Yanı sıra her yıl Muharrem ayında gerçekleştirilen matem merasimleri, Şii dünyanın Kerbela hadisesine dinî bir anlam yüklediğini göstermektedir. Öyle ki Hz. Hüseyin'in şehadetine ağlamak ve bu konuda eser

vermek sevap kazanmaya vesile olarak görülmektedir. Bu çalışmamamızda, Şii ve Sünni İslam dünyasındaki söz konusu farklılıkları belirli başlıklar altında ele alarak mütalaâ etmeye çalışacağız.

1.Şii ve Sünni Camiilerdeki Farklılıklar

Şii geleneğin ilk üç halife ile ilgili algısı söz konusu halifelerce Hz. Ali'nin hilafet hakkının gasp edildiği şeklindedir. Bu algı, ibadethanelerdeki hatlarda da kendisini göstermektedir. Sünni camilerin duvarlarında dört halifenin adı sıklıkla kullanılırken Şii camilerde ilk üç halifenin adının yazılı olduğu hatlar bulunmaz. Çoğunlukla Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in adları yer almaktadır. Sünni anlayışa göre ibadet mahallerinde resim ve fotoğraf bulunması caiz değilken bunun aksine Şii camilerde resim ve fotoğraflar sıkça kullanılmaktadır. Özellikle Humeyni ve Ali Hamaney'in boy boy resimleri bulunmaktadır. Bunun yanında Şii camiler, fonksiyon olarak Sünni camilerden farklıdır. Sünni camiler sosyal faaliyetlerden ziyade ibadethane olarak kullanılırken Şii camilerden olan musallalar, özellikle siyasi erkin amaçları doğrultusunda kullanılmakta, bu camilerde İran rejiminin propagandası yapılmaktadır.

1.1 Ezan

Caferilerde ezan format olarak aynı olmakla beraber ezana " اشهد ان عليا ولي الله " "Ali'nin Allah'ın velisi olduğuna şehadet ederim" ibaresi eklenmektedir. Caferi mezhebine göre bu ibare, ezanın bir parçası olmayıp kurbet ve yakınlık amacı taşır.[142] Her ne kadar ezanın bir parçası olmadığı söylense de bu ibare, Hz. Ali'nin velayeti meselesinin bir inanç esası haline getirildiğinin açık bir göstergesidir. Ali'nin velayetinin, popüler düzeyde, ezanda okunması hususundaki tasvib Şiî fıkhında ilk defa Meclisî I tarafından *Ravdatu'l-Müttakîn* adlı eserinde dile getirilmiştir. O aşikâr bir şekilde bu uygulamaya izin vermekte ve bunu meşru görmekte, geçmiş asırlarda olmamasını da takiyye prensibi ile izah etmektedir. Safevî dinî programının bir parçası olarak ezana ilave edilen Ali'nin velayeti hususu zamanla yerleşik bir gelenek haline gelmiştir. Günümüzde de Şiî dünyada Safevî döneminde olduğu gibi, bu uygulama sürdürülmektedir.[143]

1.1 Hutbe

Şii İmamiyye'ye göre imam gaybette olduğundan Cuma namazı farz değildir.[144] İranlı Şiilerin imamlara olan bağlılıkları, 329 (941) yılındaki gaybet-i kübradan bu yana fukahanın "niyabet-i amme" adı verilen bir prestij ve otorite yetkisiyle donatılmasına sebep olmuştur. Buna göre fukaha, on ikinci imamın dönüşüne kadar onun vekilidir. İmam Humeyni'nin, on ikinci imamın zuhurunu bekleyen fukahanın bütün yönetim icraatlarını üstlenmesi şeklinde yorumladığı ve İslam Cumhuriyeti'nin anayasal temeli yaptığı "velayet-i fakih" doktrini, fukahanın niyabet-i amme yetkisini ifa etmektedir.[145] Humeyni, bu yetkiyi kullanarak Cuma namazı anlayışını değiştirmeye yönelik adımlar atıp Cuma'ya toplumu bir araya getirecek bir fonksiyon yüklemeye çalışmışsa da bunda pek de başarılı olamamıştır. Nitekim nüfusu bir milyon olan Kum'da Cuma namazına iştirak edenlerin sayısı yirmi bini geçmemektedir.

İran'da Cuma imamları dini lider Ali Hamaney'i temsilen hutbe vermektedirler. Her şehirde bir tane bulunan Cuma mescidlerinde o şehrin en yetkin din adamı Cuma namazını kıldırmaktadır. Kum ve Meşhed başta olmak üzere bazı şehirlerde Cuma mescidi geniş bir külliye içerisinde bulunmakta diğer

---

[142] Ayetullah Beheştî, "Nemâz Çist?", *Defter-i Neşri Ferhengi İslamî,* Tahran, 1953, s. 15.

[143] Mehmet Çelenk, "Safevilerin Din Politikası ve İran'ın Şiileşme Seyri", *Çanakkale On Sekiz Mart İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 4 (2014), s.19.

[144] http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0639.htm

[145] Hamid Algar, "İran Kültür ve Medeniyet", *TDVİA,* XXII/410-411.

şehirlerde ise bağımsız bir yapı olarak bulunmaktadır. Musalla olarak isimlendirilen Cuma mescitlerinde iki hutbe okunmaktadır. Birinci hutbede imam gündemle alakalı konuşmakta ve siyasi mesajlar vermektedir. Cuma imamları, Cumhurbaşkanını, valiyi veya belediye hizmetlerini sert bir dille eleştirebilecek güçtedir. Birinci hutbeden sonra ikinci hutbede dua edilmekte ve o haftanın İmamiyye açısından önemine değinilmektedir. İran'da kutsal gün ve geceler son derece fazla olduğundan neredeyse her hafta önemli bir olaya denk gelmektedir.

1.1 Secde Taşı

Caferiler namazda möhür olarak adlandırılan bir taş üzerine secde etmektedirler. Camilerin girişine bırakılan bu taşlar namaz kılmak isteyenler tarafından alınmakta kullanıldıktan sonra tekrar yerine bırakılmaktadır. Farklı fraksiyonları olan secde taşlarının üzerinde ekseriyetle Allah, Muhammed, Ali; Fatıma, Hasan, Hüseyin üçlemeleri yazılıdır. Taş üzerine secde etme anlayışını Hz. Peygamber ve ashabının taş veya toprak cinsinden bir şey üzerine secde etmelerine dayandırmaktadırlar. Caferilere göre secde, ancak toprak ve taş cinsinden bir şey üzerine yapılabilir, camilerdeki halı ve kilim üzerine secde yapılamaz. Bu inançtan dolayı camilerde veya evlerde namaz kılarken secde edecekleri yere bir taş parçası koyarak onun üzerine secde ederler. Kerbela'dan getirilen taşa secde etmelerini ise mezhebi bir içtihat olarak nitelemektedirler. Ancak bu uygulama mezhep psikolojisi dikkate alındığında Kerbela'ya yüklenen anlam ve önemin ibadete bir yansıması olarak okunacaktır. Çünkü Şiilere göre Kerbelâ'nın suyu ve toprağı, Hz. Hüseyin ve yakınlarının kanı ile karışmış olduğundan mübarek ve şifalıdır. Bu anlayış nedeniyle hemen her Şiî, yanında Necef toprağından yapılmış küçük bir secde taşı bulundurmakta namazda onun üzerine secde etmekte ve bunun faziletine inanmaktadır.

1.Hüseyniyyeler

Kerbela'ya yüklenen önemin göstergelerinden bir diğeri ise hüseyniyyelerdir. Bilindiği gibi Şia, Kerbela'ya büyük bir önem atfetmekte ve muharrem ayında toplu matem merasimleri düzenlemektedir. Hüseyniyyeler tarihi süreçte farklı fonksiyonlar icra etmiş olsa da Şia'nın muharrem ayında toplu matem merasimleri düzenlediği yerlerin genel adı olmuştur. Başlangıçta taziye merasimlerinin yapıldığı köy ve şehirlerdeki dört yol kavşaklarında bulunan büyük meydanlar bu isimle anılmıştır. Kalıcı olan hüseyniyyeler ise ilk olarak Hindistan'da XVIII. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Daha sonra İran'da ravza okunması ve taziye merasimlerinin icra edilmesi için özel bir plana göre yapılmaya başlanmıştır.[146] Mimari tarzı bakımından daha çok dairevi bir tiyatro binasını andıran hüseyniyyelerdeki ravzahânî merasimlerinde, Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin (ö. 910/1504) Hz. Hüseyin'in Kerbela'da çektiği ıstırapları hissî bir şekilde tasvir eden Farsça eseri *Ravzatu'ş-Şüheda* ravzahanlar tarafından ağlayıp feryat edilerek okunur. Safeviler devrinden itibaren teşvik gören bu uygulama, Hz. Hüseyin'in düşmanlarının Osmanlılar'la özdeşleşmesinde tesirli olmuştur. Daha sonra yapılan taziye merasimlerinde ise ortada bulunan sahnede Hz. Hüseyin ve taraftarları ile düşmanlarının mücadeleleri dramatik bir şekilde canlandırılır.[147] 1840'lardan itibaren abidevi bir mimari özellik kazanmaya başlayan hüseyniyyeler gittikçe önemli gelişmeler kaydetmiştir. XIX. yüzyılda İran'da hâkim olan Kaçar ailesi daha çok itibar kazanmak amacıyla hüseyniyye yapımına ağırlık vermiştir. Kaçar Hükümdarı Nasırüddin Şah'ın İngiltere seyahatinde konser için gittiği Albert Hall'den etkilenmesi hüseyniyye mimarisinin gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir. İran'a döndüğünde onun emriyle Gülistan Sarayı'nın

---

[146] Mustafa Öz, "Hüseyniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* XIX/28.

[147] Öz, "Hüseyniyye", XIX/29.

güneybatısında 1870'te inşa edilen Tekiye-i Devlet en büyük hüseyniyye olarak bilinmektedir.[148] 1920 yılına kadar hizmet veren bu yapı, merasimler vesilesiyle toplanan çok sayıdaki izleyici için güvenli olmadığı gerekçesiyle kapatılmış, yerine yenisi yapılacağı belirtilerek 1950'li yıllarda yıktırılmıştır. Esterabad, Kirmanşah, Muavinülmülk, Yezd Mir Çakmak Hüseyniyyeleri de İran'daki tanınmış hüseyniyyeler arasındadır.[149] Pehleviler döneminde hüseyniyyelerdeki merasimlerin dini-siyasi bir çizgide birleşmesi ve Hz. Hüseyin'i zulüm ve adaletsizliklere karşı mücadele eden bir öncü olarak takdim etmek suretiyle hükümet aleyhtarı gösterilere dönüşmesi sonucunda İran'da 1928'de matem merasimleri kısıtlanmış ve 1935'te tamamen yasaklanmış, böylece hüseyniyyelerin fonksiyonu önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte 1965 yılında Tahran'da halktan ve aydın kişilerden toplanan paralarla inşa edilen, İran gençliğini yabancı kültürlerin etkisinden korumak ve onlara İslam kültürünü öğretmek amacıyla kurulmuş olan Hüseyniyye-i İrşad son derece modern bir eğitim müessesesi iken 1967- 1973 yılları arasında Ali Şeriati'nin burada verdiği dersler, tahrik edici unsurlar içerdiği gerekçesiyle hükümet tarafından 1973'te kapatılmıştır. 1979 inkılabının ardından matem uygulamasına izin verilmesi ve bunun devletten teşvik görmesi hüseyniyyelerin geniş ölçüde yeniden toplum hayatına girmesine vesile olmuştur.[150] Toplumun nabzını tutan hüseyniyyeleri finansa eden ve genellikle hüseyniyyelerin yanında inşa edilen Besiç teşkilatları bulunmaktadır. Askeri eğitimden sağlık eğitimi ve spor faaliyetlerine kadar çok geniş bir yelpazede hizmet sunan Besiçler son derece etkin kuruluşlardır. Yakın zamanda İran'da vuku bulan isyan olaylarına Besiçlerin müdahalede bulunduğu basına yansıyan haberler arasındaydı.[151]

1.Ehl-i Beyt Tasavvurunun Şiir ve Edebiyata Yansımaları

Ehl-i Beyt tasavvurunun şiir ve edebiyata yansımasına geçmeden önce kavrama yüklenen anlam üzerinde durmak gerekmektedir. Kelime anlamı yönüyle Arap dilinde "ev halkı" ve "aile" anlamına gelen Ehl-i Beyt tabiri, İslam öncesi dönemde de Arap toplumu tarafından kullanılagelen bir kavram olmuştur. Kabe'ye komşu olmaları ve hacıların hizmetini görmeleri nedeniyle İslam'dan önceki dönemde Kureyş'in kendisi için bu kavramı kullandığı bilinmektedir.[152] Tarihsel süreçteki siyasî-mezhebî istismar boyutuna paralel olarak halen de Şiî-Sünnî-Alevî üçgeninde yer yer polemik konusu yapılagelen Ehl-i beyt'in kavramsallaşmasında umumiyetle ideolojik önyargılar belirleyici olmuştur. Daha açıkçası, Kur'an'da İslam öncesi Arapların lisani örfüne uygun bir anlam çerçevesi içinde kullanılan bu kavram, İslami terminolojidedeki hilafet, imamet, ismet, ulu'l emr vb. birçok kavramın anlam hayatında görüldüğü üzere Şia ve Ehl-i Sünnet arasındaki kadim çekişmenin tezahürü olarak siyasi bir içerik/nitelik kazanmıştır.[153] Ehl-i Beyt (Ehlü'l-Beyt) kavramı Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Mushaf tertibinde bu kavramın zikredildiği ilk ayette (Hud 11/73) Hz. İbrahim'in hanımına, "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizdedir, ey ev halkı!" diye hitap edilmiştir. İkinci ayette (Kasas 28/12), Hz. Musa'nın ablasının Firavun hanedanına, "Sizin için onun bakımını üstlenecek ve ona öğüt ver(ip onu güzelce eğit)ecek bir aileyi göstereyim mi?" diye teklifte bulunduğu bildirilmiştir.

---

[148] Akın Kiren, "Nasirüddîn Şah Dönemi İranı'nda (1848-1896) Modernleşme ve Meşrûiyet Araçlarından Biri Olarak Müzik", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi,* XXXVII, S. 1 (2017), ss. 101-118, 108-109.

[149] Öz, "Hüseyniyye", XIX/29.

[150] Öz, "Hüseyniyye", XIX/29.

[151] https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/01/04/iran-ordusu-gerekirse-mudahaleye-haziriz

[152] İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-'Arab,* Beyrut, 1990, XI/29.

[153] Mustafa Öztürk, "Şii ve Sünni müfessirlere göre Ehl-i Beyt Kavramı", *Marife,* IV, S.3 (2004), 37-53, s.37-38.

Ehl-i Beyt tabiri Hz.Peygamber döneminde ise gerek Hz. Peygamber'in gerekse diğer insanların aile ve ev halkları için kullanılan bir tabir olmuştur. Hulefâ-i Râşidîn dönemi için de aynı şeyi söylememiz mümkündür. Ancak bu dönemde az sayıdaki rivayetlerde de olsa kavramın farklı anlaşılmaya başladığının ipuçlarını görmekteyiz. Hz. Peygamber'in irtihaliyle başlayan süreçte Ehl-i Beyt tabirinden anlaşılan şey -kim ve ne olduğu- farklılaşmaya başlamış ve bu farklılaşma Hz. Ali'nin şehid edilmesi, Hz. Hasan'ın halifelikten çekilmesi ve en son olarak da Kerbela hadisesi ile çok farklı bir anlam ve yapıya bürünmüştür. Tabirin gerek kavram gerekse fonksiyon olarak ilk dönemden farklı bir görünüm kazanmasında Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi başat rol üstlenmiştir. Bu olaydan sonra Ehl-i Beyt tabiri daha çok bir mefhum olarak kullanılmıştır. Bu görüntüsüyle Hz. Peygamber tarafından kendi önderliğinde oluşturularak birlik ve beraberliği sağlanan İslam toplumunda farklı bir îtikâdî ekolün doğmasına neden olmuştur. Detaylı olarak incelendiği takdirde bu kopmanın temelinde Ehl-i Beyt'e yöneltilen tanım ve bu çerçevede oluşturulan îtikâdî yapılanma olduğu görülecektir.[154] Ehl-i Beyt kavramına dayanak teşkil eden ve tathir ayeti olarak meşhur olmuş Ahzab 33. ayetinde[155] ise "… Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden kiri (ricsi) gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor" denilmiştir. Bu ayet, Şii çevrelerde farklı Sünni çevrelerde farklı yorumlanmaktadır. Sünniler, Şiiler ve Alevî–Bektaşiler arasında en fazla ihtilaf edilen, istismar edilen ve siyasallaştırılan Kur'ânî kavramlardan biri olan Ehl-i Beyt kavramına farklı anlamlar yüklenmiştir. Bazıları Ehl-i Beyt'in Hz. Peygamber'le hanımlarından, bazıları Hz. Peygamber, hanımları, kızı Fatıma, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'le Selman-ı Farisi'den, bazıları Hz. Peygamber, Fatıma, Ali, Hasan ve Hüseyin'den ibaret olduğunu savunmuştur. Bazılarına göre ise 12 imam, Hz. Peygamber ve Fatıma'dan, bir kısmına göre Hz. Peygamber'e akraba olan bütün Haşimilerden, diğer bir kısmına göre de, Hz. Peygamber'in bütün ümmetinden ibarettir. Neticede Şii ve Sünniler arasında siyasal iktidarı ele geçirmek ve mevcut iktidarlarını meşrulaştırmak, insanlar arasında ayrıcalıklı bir statü elde etmek veya menfaat temin etmek için Ehl-i Beyt'i kullanan pek çok kimse, grup, mezhep ve tarikat ortaya çıkmış, hala da çıkmaya devam etmektedir. [156] İşte kısaca ifade etmeye çalıştığımız Ehl-i Beyt kavramının bu tarihî süreci Müslümanları Ehl-i Beyt'in kim ve ne olduğunu araştırmaya, Kur'an ve Sünnet kaynaklı tanımlar yapmaya sevketmiştir. Ehl-i Sünnet itikadı içerisinde kavram için farklı tanımlar yapılmıştır. Kimi tanımlar Ehl-i Beyt'i sadece Hz. Peygamber'in ev halkına yani hanımları ve çocuklarına hasrederken bazıları da Hz. Ali ile torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i de bu çerçeveye dâhil etmişlerdir. Yine bazı tanımlar Hz. Peygamber'in ailesiyle birlikte yakın ve uzak akrabalarını da bu kapsama alırken diğer bazıları "Ehl" ve "Âl" kelimeleri arasındaki ilişkiye dayanarak Kur'an ve Hadisten getirdikleri delillerle tüm Hz. Muhammed ümmetinin Ehl-i Beyt olduğunu savunmuşlardır. Ehl-i Sünnet içerisindeki bu farklı yaklaşımlara karşın Şia, Ehl-i Beyt konusunda ortaya koyduğu ve kabul ettiği tek bir tanımla Ehl-i Beyt'i Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e hasretmiş, Hz. Hüseyin soyundan gelen imamları da kendilerine tâbî olunacak yegâne masum -günahtan korunmuş- önderler olarak takdim etmiştir. Şîa, Ehl-i Beyt'i bu şekliyle îtikâdî sistemin temeline oturtur, bu konuda hiçbir itirazı kabul etmez ve tartışmaya girmez. İşte İslam dünyasındaki itikadî kırılmanın temel noktası burasıdır. Diğer tartışmalar bu noktadan sonrasına aittir.[157]

Aslında Ahzab suresinin: "Ey Ehl-i Beyt! Allah pisliği/ricsi sizden uzak tutmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor!" ayetinde geçen Ehl-i Beyt kavramının, sadece Rasulullah'ı ve O'nun eşlerini kapsayacağına

---

[154] Bahaüddin Varol, "Ehl-i Beyt Sevgisi", *İstem,* I, S. 2 (2003), ss. 109-128, 111.

[155] Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

[156] http://www.sonmezkutlu.net/?Syf=26&Syz=6029

[157] Varol, "Ehl-i Beyt Sevgisi", s. 111.

dair anlayış, Şevkanî, Zemahşerî, Kurtubî ve İbn Kesir gibi Kur'an'ı literal manada okuyup, metne sadık kalarak tefsir eden müfessirlerce de devam ettirilmiştir. Ancak, daha sonra bu ayete, maksadını da aşacak derecede Hz. Ali, Fatıma ve onların oğulları Hasan ve Huseyin'i kapsayan yeni bir muhteva yüklenmiştir.[158] Ehl-i Beyt sevgisinin şiir ve edebiyata yansımasında Kerbelâ hadisesi ön plana çıkmaktadır. Kerbelâ aslında siyasî bir olay iken zamanla mukaddes bir hüviyet kazandı. "Hz. Hüseyin, kıyamet gününde günahkâr ümmetinin şefaatini temin etmek için şehit oldu. O hakkın batıla karşı zaferini ilan etmek için bile bile ölümü seçti. O, zulme uğrayanların, bela çekenlerin, inancı uğruna kendisini feda edenlerin sembolüdür. " denildi. Hz. Hüseyin ve yakınlarının Kerbelâ'da şehadetinin anılması, her sene Muharrem ayında tekrarlanan matem törenlerine dönüştü. Yezit, zalimlerin; Hz. Hüseyin, mazlumların sembolü kabul edildi. "Hz. Hüseyin'in katline katılanlar, hatta Kerbelâ'da onun yardımına koşmayanlar ilahî cezaya çarptırılacaklardır. Bir kimse Hüseyin'in şehit edildiği gün, yani aşure günü ağlarsa kıyamet günü peygamber ve yakınlarıyla beraber olacaktır" inancı gelişti. [159] Özellikle Şiî müelliflerinin mezhebi gayretleriyle abartılarak anlatılan şehadetinin hikâyesi yüzyıllarca yazılarak okunmuş, anlatılmış ve dinlenmiş, ismi etrafında yeni birtakım inançlar şekillenip yayılmıştır. Böylece Kerbelâ adı adeta bir kült hâlini almış, Hz. Hüseyin'in şehâdeti için matem tutmak ve bu konuda eser vermek sevap kazanmaya bir vesile olarak kabul edilmiştir.[160] Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu şekilde Türk edebiyatında da Kerbelâ hadisesini konu edinen müstakil eserler, Maktel-i Hüseyinler kaleme alınmıştır. Maktel-i Hüseyinler Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilişini anlatan bir mersiye çeşididir. Kaybedilen bir varlığın arkasından duyulan hüznün dile getirildiği mersiye türünde, Hz. Hüseyin'in öldürülmesi başlıklı mersiyeler, çokça işlenmiş olmak nedeniyle bağımsızlaşmış ve dinî içerikli bir tür olarak Maktel-i Hüseyin adıyla yaygınlaşmasını sağlamıştır.[161] Kerbela olayını ilk olarak kimin kayda aldığını belirten tarihî bilgi bulunmadığından konuyla ilgili ilk eserin ne zaman ve kimin tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Önce kısa notlar, daha sonra kısa anlatımlar halinde kayda geçen Kerbela olayı, tefsir, hadis, ahbar, tabakat kitaplarında kısa bilgiler halinde ele alınırken, daha sonra tahkiyeye dayanan tarih yöntemiyle bütün kaynaklardan faydalanılarak konuyu ayrıntılı şekilde ele alan eserler verilmiştir. Bunların bir kısmı daha özenli bir dil ve üslupla kaleme alınmıştır. Tarihî-edebî mahiyet gösteren bu eserler zamanla Maktel-i Hüseyin adıyla sunulmaya başlanmıştır.[162] Kaynaklarda adı geçen en eski Maktel-i Hüseyin, Kerbela olayından altmış yedi sene sonra ölen, muhaddis Câbir b. Yezid el-Cu'fî'nin (ö.128/746) *Maktel el-Huseyn* adlı eseridir. Günümüze ulaşan ilk maktel metni ise, tarihçi Ebû Mihnef Lut b. Yahyâ el-Ezdî'nin (ö.157/M774) eseridir. Yazılı ve sözlü kaynaklardan faydalanılarak meydana getirilen Maktel el-Hüseyn, tarihî hakikatin yanında menkabevî bilgiler de ihtiva eder. Mensur olan ve şiirlere de yer verilen maktel, Muharrem'in ilk on günü okunmak üzere, on bölüme ayrılmıştır. Şiilerin yardımıyla halifeliği elde eden fakat kısa zaman sonra aleyhlerine dönen Abbasiler (H.132/M.750-H.656/M.1258) devrinde, maktellere ilgi artmıştır. Hişam el-Kelbî (ö.204/.819), Vakidî (ö.207/822), Nasr b. Muzâhim (ö.212/827), Hüseyn b. Yahyâ el-Kummî (ö.III/IX); Muhammed b. Zekeriya b. Dînâr (ö.298/910)'ın Kitâb Maktel el-Huseyn başlığı taşıyan eserlerinde Ebû Mihnef'in kompozisyonunu, üslubunu, naklettiği rivâyetleri, sosyal ve siyasî şartların getirdiği yeni eklemelerle devam ettirmişlerdir.[163] Şiî Büveyhîler devrinde (H.320/M.932-

---

[158] M. Zeki Duman, "Kur'an'ı Kerim'de "Ehl-i Beyt"", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.11, s. 43.

[159] Şeyma Güngör, "Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere (Kerbela Olayı ve Hadîkatu's Süeda)", s. 776.

[160] Mustafa Uzun, "Türk Edebiyatında Kerbelâ", *DİA,* XXV, 274-275, 274.

[161] Serkan Türkoğlu, "Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve Bekâî'nin Kitâb-ı Kerbelâ Mesnevisi", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* LVIII, 2017, ss. 107-128, 108.

[162] Şeyma Güngör, "Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere (Kerbela Olayı ve Hadîkatu's Süeda)", s. 777.

[163] Şeyma Güngör, "Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere (Kerbela Olayı ve Hadîkatu's Süeda)", ss. 778-779.

H.447/M.1055) Muharrem ayının resmî matem kabul edilmesiyle, maktellere verilen önem de arttı. Daha olayın cereyan ettiği asırdan itibaren menkıbevî unsurların ilavesi ile efsanevî hüviyet alan bu trajik olay, İslâm öncesi İran kültürüne ait inançların etkisiyle yeni anlamlar kazandı. Hz. Hüseyin'in masum olduğu, bütün bilgilere sahip olduğu, şehâdetindeki sır, ona eziyet edenlerin dünya ve ahirette cezalandırılacağı, ölümüne ağlayanların cennette Ehl-i beyt ile beraber olacağı, bu mateme olağanüstü unsurların, tabiatın, hayvanların katılmaları gibi inançlar Taberî (ö.310/923), Ebu'l-Kasım Zemahşerî (ö. 538/1144) vb. müelliflerin eserlerine ve maktellere yansıdı. Kerbela ziyareti ve matem anlayışı, zamanla günahlardan arınmak, sevap kazanmak için vesile kabul edildi. Bu devirden itibaren maktel yazarları artık eserlerini yalnız bilgi aktarmak amacıyla değil, matem toplantılarında halkın okuması için kaleme aldılar.[164] Bütün bu tesirlerin ve inançların etkisiyle maktellerin muhtevası genişletildi. "Hz. Hüseyin ümmetinin günahlarının affı için şehit oldu, onun şehâdetine ağlayanlar cennette Ehl-i beyt ile beraber olacaktır." inancının hâkim olduğu maktellerde; belâ, mâtem, sevap, saadet duyguları bir arada işlendi. Maktelini meşhedi ziyaret edenlerin yanında bulundurmaları için yazdığını söyleyen Radiyüddîn Ali b. Musa et-Tâusî (ö.644/1266) Kerbela olayını bir fâcia olarak değil, Şiîler için ilahî bir lutuf olarak vuku bulduğunu belirtti. Bu inancı taşıyan İranlı yazarlar ve Hüseyin Vâiz ekolünü devam ettiren sanatkârlar eserlerine maktel değil, Ravzatü'ş-Şüheda, Hadîkatü's-Su'ada, Sa'adetnâme yahut Şühedânâme, Dâstan-ı Gam, Mecâlisü'l-Ahzan gibi isimler verdiler.[165] Maktel türünün şaheseri kabul edilen kitap, Hüseyin Vâiz Kâşifî tarafından, 908/1502-3'de Fars diliyle yazılmıştır. Kerbelâ olayıyla ilgili kendisinden evvel yazılanları dikkatle inceledikten sonra eserini kaleme alan Kâşifî, maktellerde sıkça işlenen "ıstırabın yüceliği" anlayışına ağırlık vermiş ve kitabına Ravzatü'ş-Şüheda (şehitlerin bahçesi) başlığını koymuştur. Önceki maktellere göre konunun sınırlarını genişleterek, Hz.Adem'den itibaren bazı peygamberlerin çektikleri ıstıraplar üzerinde durmuş, daha sonra Hz. Muhammed'e, ailesine ve özellikle Kerbelâ olayına yer vermiştir. Önemli tefsir ve hadis âlimlerinden Hüseyin Vaiz Kaşifî, olayı yalnız hilafet meselesi olarak ele almamış, İslâmî inanç ve malzemeden faydalanarak, maktele âdeta bütün insanlığı ilgilendirecek beşerî anlam katmıştır. Bu amaçla en seçkin kişilerin başına gelen belaları örnek göstererek: "Başınıza gelen belalara, sıkıntılara karşı sabır gösterin, sabır saadetin müjdesidir." mesajını vermek istemiştir: Allah en şiddetli belayı en sevdiği kuluna, sonra dereceler hâlinde diğer sevdiklerine verir. Peygamberler tarihi bu gerçeğin delilidir. Nitekim Hz. Adem'den itibaren peygamberlerin başına türlü belalar gelmiştir. Bunların içinde en şiddetlisi Allah'ın en sevgili kulu olan Hz. Muhammed'in başına gelen belalardır. Kendisi çok çile çektiği gibi, sevdiklerinin başına gelecek dertlerden de haberdardır. O bütün bu musibetleri sabırla karşılamıştır. Bu belaların, ıstırapların en şiddetlisi Kerbela olayıdır ki Hz. Muhammed'in en sevdiği torunu, fanî dünyanın malı mülkü için, müslümanlar tarafından katledilmiştir. Takdimi, tertibi, üslubu ile kısa zamanda İslam âleminde tanınan Ravzatü'ş-Şüheda, Şiîliği resmî mezhep kabul eden Safevîler (H.905/ M.1499-H.1164/M.1750) devrinde, bilhassa İran'da çok beğenilir. Özellikle Muharrem ayında tekrarlanan matem toplantılarında okunan bu kitap, zamanla adı ile ilişkili olarak "ravza" denilen matem toplantılarında "ravzahan"lar tarafından ezbere sunulmuş, daha sonra tertip edilen taziye meclislerine de model teşkil etmiştir. Şiî ve Sünnî sanatkârlar üzerinde güçlü etki bırakan bu eser, kısa zamanda bir ekol teşkil etmiş, Muharrem ayında okunmak üzere kısaltılmış örnekleri hazırlanmış, tercüme ve şerhleri yapılmıştır.[166] Türk Edebiyatı'nda istinsah tarihinden hareketle bu türün en eski örneği kabul edilen maktel, Kastamonulu Şâzî 'nin Dâstân-ı Maktel-i Hüseyn'dir. Bunu edebî mahiyette veya müellifi bilinmeyen halk tipi yazılmış diğer makteller takip eder. XVI. yüzyıla kadar Türk Edebiyatı'nda yazılan maktellerde

---

[164] Şeyma Güngör, "Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere (Kerbela Olayı ve Hadîkatu's Süeda)", ss. 779-780.

[165] Şeyma Güngör, "Maktel-i Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* XXVII, s. 456.

[166] Şeyma Güngör, "Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere (Kerbela Olayı ve Hadîkatu's Süeda)", ss. 780-781.

özellikle Ebu Mihnef örnek alınırken, bu asırdan sonra genellikle Hüseyin Vâiz'in eseri tercih edilmiş ve Ravzatü'ş-Şüheda'yı model alan birçok maktel yazılmıştır. Bu eserlerden birisi de Fuzulî'nin Hadikatü's-Su'ada'sıdır.[167] Ehl-i Beyt sevgisinin ifade ediliş şekillerinden olarak Alevi-Bektaşi kültüründeki "tercüman" ve gülbanklerden söz etmek istiyorum. Tercümanlar daha çok Bektaşilerin sofra, çırağ ve diğer işlemlerinden önce okudukları dualardır. Gülbankler ise daha uzun ve mensur dualardır. Tercümanlarda Ehl-i Beyt sevgisi, Hz. Peygamber'le birlikte, Ali, Hasan, Hüseyin ve bu silsileden geldiğine inanılan pirlerin isimlerinin anılması ve bazen de düşmanlarının yerilmesi şeklinde tezahür eder. Bu sevgi ve buğz "tevella ve teberra" kavramlarıyla tercümanlarda bir ilke olarak dile getirilir.[168] Alevi çevrelerde Ehl-i Beyt mensuplarının sonsuz bir ilim ile mistik bir bilgi sahibi oldukları inancı egemendir. Bu çerçevede Şii imamilerde olduğu gibi Ehl-i Beyt'in sevilmesinin farz olduğuna inanılır. Hatta Ehl-i Beyt'in sevilmesinin ibadet derecesinde farz olduğuna inanılır. Ehl-i Beyt'i sevmeyenin yaptığı ibadetin makbul olmayacağına inanılır. Bunu ülkemiz Alevilerinin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olan İç Anadolu coğrafyasının sevilen bir aşığı olan Fedai Baba (ö.1940) şu şekilde dile getirmektedir.

"Beş vakit namaz değil İslamlık heman

On iki şehzadeyi sevmektir iman,

Eğer eder iseniz bunlara güman

Lanete müstahak ola canınız"[169]

Kerbelâ hadisesini müteakiben Hz. Hüseyin'in hayatına efsanevî ve menkıbevî bir nitelik yüklenmiştir. Tarihî olay, ilk yazılı kayıtlardan itibaren tarih kitaplarında, daha sonra ise "maktel" adı verilen edebî eserlerde bu menkıbevî özellikleri ile ön plana çıkmış; zamanla farklı yorumların getirdiği yeni unsurlarla zenginleşerek şaheserlere konu olmuştur.

Sonuç

Şii ve Sünni inanç sistemleri arasındaki bazı farklılıklar, ibadethaneler ve ibadethanelerle ilişkili dini ritüellerde kendisini gözlenebilir şekilde hissettirmektedir. Mescidlere yüklenen fonksiyonları, buralarda vuku bulan ritüelleri ve süslemelerde kullanılan hatları siyasî-itikadî yaklaşımların birer yansıması olarak okumamız mümkündür. Mezhebî yaklaşımlar arasındaki farklılıkları edebî eserlerde de görmekteyiz. Maktel-i Hüseyin adında özel bir edebî türün oluşmasında Kerbelâ'ya yüklenen anlam ve önemin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar Türk edebiyatında da bu konuda pek çok eser kaleme alınmış olsa da bu eserler, ağırlıklı olarak Şii müelliflerin eserlerinin etkisinde kalmıştır. Günümüz İran'ında bu eserlerin hüseyniyyelerde gerçekleştirilen ravzahanî merasimlerinde okunması ve bu merasimlere yüklenen anlam ve önem düşünüldüğünde Şii-İmamî kesim ile Sünni kesimin Kerbelâ algısı arasındaki farklılık daha iyi anlaşılacaktır. Bu farklılığa zemin teşkil eden faktör ise hiç şüphesiz her iki geleneğin Ehl-i Beyt algısıdır. Sanat eserleri ile edebî eserler ise bu iki geleneğin Ehl-i Beyt'e yüklediği anlamı müşahhas kılan örnekler olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

Kaynakça

---

[167] Şeyma Güngör, "Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere (Kerbela Olayı ve Hadîkatu's Süeda)", s. 781.

[168] Ali Çavuşoğlu, "Ehl-i Beyt Sevgisinin "Tercüman"ları", *Marife*, IV, S.3 (2004), ss. 319-340, 322-325.

[169] Harun Yıldız, "Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevileri Üzerindeki İzdüşümleri", *Marife*, IV, S.3 (2004), ss. 297-317, s. 306.

Algar, Hamid, “İran Kültür ve Medeniyet”, *TDVİA,* C. XXII, ss. 409-413.

Beheştî, Ayetullah, “Nemâz Çist?”, Defter-i Neşri Ferhengi İslamî, Tahran, 1953.

Çavuşoğlu, Ali, “Ehl-i Beyt Sevgisinin “Tercüman”ları”, *Marife*, IV, S. 3 (2004), s. 319-340.

Çelenk, Mehmet, “Safevilerin Din Politikası ve İran’ın Şiileşme Seyri”, *Çanakkale On Sekiz Mart İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 4 (2014), ss. 7-35.

Duman, M. Zeki, “Kur’an’ı Kerim’de “Ehl-i Beyt””, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 11, 37-58.

Güngör, Şeyma, “Maktel-i Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* XXVII, s. 456-457.

İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu’l-‘Arab,* Beyrut, 1990.

Kiren, Akın, “Nasirüddîn Şah Dönemi İranı’nda (1848-1896) Modernleşme ve Meşrûiyet Araçlarından Biri Olarak Müzik”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi,* XXXVII, S. 1 (2017), ss. 101-118.

Öz, Mustafa, “Hüseyniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* XIX/28-29.

Öztürk, Mustafa “Şii ve Sünni müfessirlere göre Ehl-i Beyt Kavramı”, *Marife*, IV, S. 3 (2004), 37-53.

Türkoğlu, Serkan, “Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve Bekâî’nin Kitab-ı Kerbelâ Mesnevisi”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* LVIII, 2017, 107-128.

Uzun, Mustafa, “Türk Edebiyatında Kerbelâ”, *DİA,* XXV, 274-275.

Varol, Bahaüddin, “Ehl-i Beyt Sevgisi”, *İstem,* I, S. 2 (2003), ss. 109-128.

Yıldız, Harun, “Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevileri Üzerindeki İzdüşümleri”, *Marife*, IV, S.3 (2004), s. 297-317.

http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0639.htm

https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/01/04/iran-ordusu-gerekirse-mudahaleye-haziriz

http://www.sonmezkutlu.net/?Syf=26&Syz=6029